

ΟΙ ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΙ ΚΑΙ Η ΟΥΡΑ ΤΩΝ

Ἄ θεέ μ'! καί τί νά γίνηκαν τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι,
ποῦ οὐδέ σέ γάμους φαίνονται οὐδέ σέ πανηγύρια;

Μαζὶ μὲ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Γίγαντες, εἰς τοὺς
ὁποίους αἱ παραδόσεις τοῦ λαοῦ ἀποδίδουν μέγεθος
καὶ δύναμιν Τιτάνων, συχνὰ ἀναμειγνύεται καὶ τὸ
ὄνομα τῶν Ἀντρειωμένων. Καὶ ἄλλοτε μὲν οὗτοι
συγγέονται πρὸς τὰς δύο ἄλλας κατηγορίας καὶ ἰδίως
τοὺς Ἑλληνας, ὑπάρχουν ὁμως καὶ παραδόσεις, εἰς τὰς
ὁποίας ξεχωρίζονται ἄρκετὰ καλὰ ὡς χωριστὴ γενεά, παρέ-
χονται δὲ καὶ τινὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ
διακρίνωμεν τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν περὶ αὐτῶν
μύθων. Κατὰ τὰς παραδόσεις ταύτας οἱ Ἀντρειωμένοι δὲν
φαίνονται διαφέροντες τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, εἰμὴ κατὰ
τὴν ἐξαιρετικὴν δύναμιν. Ἔργον δὲ αὐτῶν ἦτο νὰ φυλάτ-
τουν τοὺς τόπους ἀπὸ θηρία καὶ ἀνθρώπους. Οἱ κάτοικοι
ἐζήτουν τὴν προστασίαν των, ὅταν δὲ ἀπέθνησκον, ἀνεζή-
τουν τὸν ἀντικαταστάτην των. Χαρακτηριστικαὶ ὡς πρὸς
τοῦτο εἶναι χιακαὶ τινες παραδόσεις, δημοσιευθεῖσαι εἰς τὴν
Λαογραφίαν (Ε' 215 καὶ 217). Κατὰ μίαν ἐξ αὐτῶν «ὁ
Κωσταντῆς ὁ Ἀγγελικούσης ἐφύλαγε τὸ χωριὸν τοῦ τὰ Κοῦλα
καὶ τὸ Δερφῖνι γιὰ κανένα κάτεργκο. Ἐφεύγαν οἱ ἄνθρωποι
ἀπὸ τὰ Κοῦλα καὶ πηγαῖναν ἔς τὸ Δερφῖνι νὰ μαζώξουν τὰ
σῦκα τους, κ' ἕνας ἀράπης ἐκατέβαινε καὶ τοὺς ἐπούλα ἔς τοὺς
Φράγκους. Ἐπῆγαν καὶ καμὴν παράπονα ἔς τὸν Κωνσταντῆν
τὸν Ἀγγελικούσην τὸν ἀντρειωμένον καὶ λέγουν τοῦ «Βρὲ

ἀδερφέ, ἐσὺ φυλάγεις τὰ Κοῖλα κ' ἐμεῖς καταβαίνομε κάτω ἔς τὸ Δερφῖνι νὰ μαζώξουμε τὰ σῦκα μας καὶ μᾶς πιάνει ὁ Μῶρος καὶ μᾶς πουλᾷ ἔς τοὺς Φράγκους». Πιάνει αὐτὸς κι ἄλλαξε τὴ φῶρεσιά του, γιὰ νὰ μὴν τὸν γνωρίσῃ ὁ Μῶρος καὶ κατεβαίνει κάτω ἔς τὸ Δερφῖνι». Ἐκεῖ ὄχι μόνον τὸν Μῶρον συνέλαβε, ἀλλὰ καὶ τὰ κάτεργα, τὰ ὁποῖα ἀπήγγον τοὺς αἰχμαλώτους, ἐβύθισε καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπηλευθέρωσε καὶ τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ Μῶρου ἀπήλλαξε.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἔργον τῶν Ἀντρειωμένων οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔργον τῶν βυζαντινῶν ἀκριτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης διαρκῶς ἠγωνίζοντο πρὸς θηρία καὶ πρὸς ἀνθρώπους, διὰ νὰ φυλάττουν ἀβλαβῆ τὴν χώραν ἀπὸ τὰ θηρία καὶ τοὺς ἐπιδρομείς. Πράγματι δὲ τὸ ὄνομα ἀντρειωμένος ὡς ἐπίθετον κατ' ἀρχάς, ὡς προσηγορικὸν κατόπιν, ἀπεδίδετο εἰς τοὺς βυζαντινοὺς πολεμιστὰς καὶ ἄρχοντας, κατ' ἀρχάς μὲν τοὺς νεωτέρους, ἔπειτα δὲ εἰς πάντας. Οὕτως εἰς τὰ ἀκριτικά ἔπη συχνοτάτη γίνεται μνεῖα ἀγούρων ἀντρειωμένων.

«Ποῦ εἶναι οἱ καβαλλάροι του, ποῦ ναι οἱ ἀντρειωμένοι;

(Ἑσχωριὰλ 1504).

ἔρωτᾷ ἡ ἀμαζὼν Μαξιμὸν τὸν γέροντα Φιλοπαπποῦν, ὅταν βλέπῃ μόνον τὸν Διγενή.

Ἐγὼ γὰρ ἔλεγα φουσοῦτα ἔχει καὶ ἀγούρους ἀντρειωμένους,
καὶ ἐπῆρα τὰ φουσοῦτα μου καὶ ἦλθα νὰ πολεμήσω.

προσθέτει κατόπιν, ὅταν ὁ Φιλοπαπποῦς τῆς παριστᾷ τὴν ἐπικίνδυνον δύναμιν τοῦ Διγενῆ.

Θὰ ἦτο μακρὸν νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ καὶ ἄλλα παραδείγματα, ὁποῖα ἀφθονα εὐρίσκονται εἰς τὰ μεσαιωνικά ἔπη καὶ τὰ ἀκριτικά δημοτικὰ τραγούδια. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς συγγραφεῖς τὸ ὄνομα δὲν εἶναι ἄγνωστον, ἀρκοῦμαι δὲ ν' ἀναφέρω τὴν Ἄνναν τὴν Κομνηνήν, ἡ ὁποία ρητῶς μνημονεύει αὐτό, ὡς ἀποδιδόμενον εἰς ὠρισμένην κατηγορίαν ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀγούρων. Ὄταν, διηγεῖται, ὁ Ἀλέξιος

ἐπολέμει τοὺς Πατινάκας, τὴν ἐπομένην τῆς μάχης παρήγγειλεν εἰς τὸν στρατηγὸν Τατίκιον «*συμπαλαβεῖν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς τε καλουμένους ἠνδρειωμένους τῶν ἀγούρων καὶ τῶν περὶ τὴν θεραπείαν αὐτοῦ οἰκειότερων τοὺς λογάδας καὶ τοὺς Λατίνους ἅπαντας καὶ κατὰ τὸ περίοθρον τὰς σκυθικὰς ἐκδρομὰς διηπυσθέντας τηρεῖν*». Ποιοὶ ἦσαν οἱ ἀνδρειωμένοι οὗτοι ἀγouroi δὲν μᾶς ἐξηγεῖ ἡ Ἄννα. Γνωρίζομεν ὅμως ἤδη ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὅτι τὸν βασιλέα περιεκύκλουν νεαροὶ πολεμισταί, οἱ καλούμενοι βασιλικοὶ ἀγouroi. Εἰς τὴν περίπτωσιν δ' αὐτὴν δὲν εἶναι ἀπίθανον οἱ ἠνδρειωμένοι ἀγouroi νὰ ἦσαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ τάγματος τῶν ἀρχοντοπούλων, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξιος εἶχε δημιουργήσει ἐκ τῶν υἱῶν τῶν ἀποπεπτωκότων στρατιωτῶν, τῶν στρατιωτῶν δηλ. ἐκείνων, ὅσοι εἶχον πτωχύνει καὶ εἶχον χάσει τὰ φέουδά των, τὰ τοπία των, ὅπως ἔλεγον οἱ βυζαντινοί, διὰ τὴν ραθυμίαν τῶν πρὸ τοῦ Ἀλεξίου αὐτοκρατόρων.

Ἔτι δὲ τὸ ὄνομα βραδύτερον ἐπεξετάθη, καθὼς εἶπομεν, καὶ εἰς ὅλην τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν πολεμιστῶν, φαίνεται ἀπὸ πολυάριθμα, ποιητικὰ ἰδίως, χωρία καὶ ἀπὸ τὴν νεωτέραν χρῆσιν τῆς λέξεως. Οὕτω π.χ. εἰς τὰ Καταλόγια, τὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τὸν τίτλον Ἑρωτοπαίγνια, λέγει ἡ κόρη πρὸς τὸν ἀγαπημένον της (στ. 670 κέ).

*Ἔπα καλῶς, περὶτή μου, ἐντιμε κ' ἔμυστέ μου,
πιδεξιωοῦνη τῶν ἀνδρῶν, στολή τῶν ἀνδρειωμένων.*

Εἰς τὸν πόλεμον τῆς Τρωάδος (Μαυροφρύδου, Ἐκλογή σ. 205) ὁ Πάρις μοιρολογῶν τὸν Ἔκτορα, τοῦ λέγει.

*Ἀθόγητη μου, ἀκριβέσιαιτε, εὐγενικὲ στρατιῶτα,
ὅπου ἦσουν ἄνθος καὶ τιμὴ ὄλων τῶν ἀνδρειωμένων.*

Εἰς τὰ ἄσματα συχνότατα ὁ ἦρωρ τιλοφορεῖται ὡς τοὺς ἀνδρειωμένους, σύνηθες δ' ἐπίθετον τῶν πολεμιστῶν ἀρχόντων εἶναι ἡ λέξις *καλανδρειωμένος*. Εἰς τὸ ἀκόλουθον δὲ κρητικὸν ἄσμα εἶναι καταφανές ὅτι ἡ λέξις δηλοῖ τὸν ἀρχοντα, τὸν ἀριστοκράτην πολεμιστὴν.

Τὸν ἀντρωμένο μὴν τὸν κλαίς, ὅστιν κι ἂν ἀστοχήση.
Μ' ἂν ἀστοχήση μιὰ καὶ δυό, πάλ' ἀντρωμένος εἶναι,
πάντα ἔν ἢ πόρτιαν ἔ' ἀνοιχτὴ κ' ἢ τάβλων του στρωμένη
καὶ ἔ' ἀργηρόν του τὸ σκαμνὶ ὁμορφα στολιομένο.

Χαροκοποῦν οἱ φίλοι του, κάθονται τῶν καὶ πίνουν.

(Jeannarakí, Ἔσοματα κρητικά ἀρ. 177).

Εἰς τὴν Μάνην ἀντρειανὴ γενιά, εἶναι ἡ ἀρχοντικὴ, ἡ ἀριστοκρατικὴ γενεά, γενεὰ Νικλιάνων.

Κατὰ ταῦτα γενεὰ τῶν ἀντρειωμένων εἶναι ἡ γενεὰ τῶν ἀρχοντικῶν πολεμιστῶν τοῦ Βυζαντίου, ἰδεώδης τύπος τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἡρωϊκὸς καὶ ἀκατάβλητος Διγενής, ὁ τρόμος τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν ἀπελατῶν καὶ ὁ ἐξολοθρευτὴς θηρίων καὶ δρακόντων. Καὶ τὴν γενεὰν αὐτὴν, ἡ ὁποία ἐξέλιπε, συμπαρασύρουσα μαζί της καὶ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν καὶ τοὺς εὐτυχεῖς χρόνους τῆς βυζαντινῆς Ἑλλάδος, μοιρολογεῖ τὸ μοιρολόγι τοῦ δυστυχοῦς πλέον καὶ τεθλιμμένου λαοῦ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Τουρκοκρατίας.

* Ἀ θεέ μ' ! καὶ τί νὰ γίνηκαν τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι,

ποῦ οὐδὲ σὲ γάμους φαίνονται, οὐδὲ σὲ πανηγύρια;

Φκειαίνουν τὸ σιδερόκαστρο, νὰ μὴν τοὺς εὔρη ὁ χάρος.

Τὸ φκειασαν, τὸ διωρθώσανε, ἐμπήσανε καὶ μέσα.

* Ἐβάλαν τὰ κανόνια τους, καὶ στήσαν τὰ μπαϊράκια.

Καὶ ὁ χάρος ἐξανάφανε ἔς τὸν κάμπο καβαλλάρης.

Μαῦρος εἶναι, μαῦρα φουρεῖ, μαῦρό ἔ'ν' καὶ ἔ' ἄλογό του,

μαῦρα καὶ τὰ λαγωνικά, μαῦρος εἶναι καὶ ὁ κάμπος.

Καὶ ἀπὸ μακριὰ τοὺς χαιρετίζει, καὶ ἀπὸ κοντὰ τοὺς λέγει.

* Γεῖά σας, χαρά σας, βρὲ παιδιὰ ! — Καλῶς τους τὸ Χάρο.

Χάρε μου, πόθεν ἔρχεσαι, καὶ ποῦθε νὰ πηγαίνης;

— Παιδιὰ μου, μ' ἔστειλ' ὁ Θεός, νὰ πάρω τὴν ψυχὴ σας.

— Ἐμεῖς ψυχὴ δὲν δίνομε, ἔ' εἴμαστε παλληκάρια.

* Ἐχομε κάστρο δυνατὸ, εἴμαστε καὶ ἀντρειωμένοι.

Καὶ ἀκόμη λόγος ἦτανε καὶ ἡ συντηχία κρατεῖται,

μιὰ ταραχίτσα γίνηκε, τὸ κάστρο δὲν ἐφάνη.

Μιὰ συντεφίτσα πλάκωσε πάνω ἔς τοὺς ἀντρειωμένους,

κ' ἐκλείσαν τὰ μπαϊκια τους, τὸν κόσμον δὲν εἶδαν.

Ψιλὴ φωνίτσα βάλανε, ὅσο κι' ἂν ἐδυνόσαν

* Συχωρηθῆτε, βρὲ παιδιὰ, καὶ σεῖς δόλοιο ἀντρειωμένοι.»

Ἡ γενεὰ αὐτὴ τῶν ἀντρειωμένων, ἡ ὁποία ἀφῆκε τόσον ἄδρὰ τὰ ἴχνη της εἰς τὴν λαϊκὴν ποίησιν, σιγὰ σιγὰ μὲ τὴν

πάροδον τοῦ χρόνου εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ ἐγιγαν-
τώθη. Ὁ ἦρως Διγενῆς μετεβλήθη εἰς Τιτάνα:

Τὸ ὄρη ἐδιασκέλιζε, βουνοῦ κορφὰς ἐπήδα.

Οἱ ἡρωϊκοὶ ἀντρειωμένοι μετεπλάσθησαν εἰς γίγαντας, καὶ ὡς τριοῦτοι συνεχύθησαν κατόπιν πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Γίγαντες. Ἄφ' ἑτέρου ἢ ἀρχικῆ τῆς λέξεως ἐπιθε-
τικῆ ἔννοια, ἡ ἔννοια τοῦ ἀπλῶς ἰσχυροῦ καὶ γενναίου, ἡ ὁποία δὲν εἶχε παύσει μὲν νὰ ὑφίσταται, εἶχεν ὅμως ὑπο-
χωρήσει πρὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀρχοντος πολεμιστοῦ, ἐπανέρ-
χεται καὶ πάλιν ἐν ἰσχύϊ. Οὕτω δὲ σήμερον οἱ ἀντρειωμένοι
παρὰ τῷ λαῷ, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν ὀλίγους τόπους, ὅπου δια-
τηρεῖται εἰσέτι ἡ ἀνάμνησις τοῦ πολεμικοῦ των χαρακτήρος,
ἄφ' ἑνὸς μὲν ἔλαβον τὴν μορφήν γίγαντος καὶ συνεχύθησαν,
ὡς εἴπομεν, πρὸς τὰς ἄλλας δύο κατηγορίας, ἄφ' ἑτέρου δὲ
κατήντησαν κοινοὶ ἄνθρωποι, πεπροικισμένοι ὅμως μὲ ἐξαι-
ρετικὴν δύναμιν. Τῶν ἀνθρώπων τούτων, καθὼς καὶ τῶν
παλαιότερων ἀντρειωμένων πολεμιστῶν, ὅχι τῶν Ἑλλήνων
καὶ τῶν Γιγάντων, ἰδιαίτερον περιέργον χαρακτηριστικὸν
θεωρεῖται ἡ οὐρά, τῆς θυσίας τὴν προέλευσιν θὰ προσπα-
θίσωμεν εἰς τὰ ἀκόλουθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν.

*
* *

Κατὰ τὰς νεοελληνικὰς δηλαδὴ παραδόσεις γεννῶνται
ἐνίοτε ἄνθρωποι ἐξαιρετικῆς δυνάμεως, οἱ ὅποιοι φέρουν
οὐρὰν καὶ εἶναι δασύτριχοι. Ἄμα γεννηθῆ τοιοῦτος, ὁ πα-
τήρ του ὀφείλει νὰ ὑπάγῃ εἰς ἔρημον μέρος καὶ νὰ φωνάξῃ,
νὰ διαλαλήσῃ τρίς. «Ἄντρειωμένος ἐγεννήθηκέν ἀκοῦστε
τ' ὄρη καὶ βουρὰ καὶ μὴ τρομάξετε». Μόνον ἄμα προφωνεθῆ
(Ἀρκαδία) ἢ διαλαληθῆ (Χίος) ἔτσι ὁ ἀντρειωμένος, ἢμπορεῖ
νὰ ζήσει ἐπὶ μακρόν, ἄλλως καθίσταται βραχύβιος.

Αἱ παραδόσεις αὗται περὶ οὐρᾶς τῶν ἀντρειωμένων εἶναι
ἀρκετὰ διαδεδομένα, ὅχι ὅμως πιθανῶς καὶ γενικαί. Δυστυ-
χῶς τὸ ὑλικὸν δὲν ἐπιτρέπει νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐξαπλώ-
σεώς των. Φαίνεται ὅτι εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου δὲν
εἶναι ἄγνωστοι, καθὼς καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς

Ἴονίους νήσους. Ἔχομεν τοὐλάχιστον πληροφορίας ἐκ Χίου, Θήρας, Μάνης, Ἀρκαδίας καὶ Κεφαλληνίας. Κατὰ δὲ τὸν Hahn (Albanesische Studien I 163 - 164) ἡ δοξασία ἐκτείνεται «εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρι καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας». Ἀναφέρει δ' ὅτι καὶ κλέφτης τις Κοντοβουνήσιος ἐκ Λαγκαδιῶν τῆς Πελοποννήσου ἐθεωρεῖτο ὡς κερκοφόρος. Κατὰ τὸν ἴδιον αἱ τοιαῦται παραδόσεις δὲν εἶναι ἄγνωστοι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἀλβανίαν, ἐνῶ εἰς τὴν βόρειον ἄγνοοῦνται, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀξίζει νὰ σημειωθῇ. Ὁ Sainéan βεβαίως ὅτι καὶ εἰς τὰ ρουμανικὰ παραμῦθια οἱ γίγαντες φέρουν οὐραν, ἀλλ' οἱ γίγαντες οὗτοι εἶναι ἐντελῶς μυθικοὶ καὶ διάφοροι τῶν Ἑλλήνων ἀντρειωμένων, ἀντίστοιχοι δὲ πρὸς τοὺς δράκους τῶν ἑλληνικῶν παραμυθιῶν. Ἐπομένως δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς ἀντρειωμένους κατηγορίαν.

Παραδόσεις περὶ κερκοφόρων ἀνθρώπων δὲν εἶναι ἄγνωστοι καὶ εἰς ἄλλους λαούς, εὐρωπαϊκούς, ἀσιατικούς, ἀφρικανικούς καὶ ἀμερικανικούς, ἀρκετὰς δὲ τοιαύτας συνήγαγεν ὁ γνωστὸς Ἀγγλὸς ἀνθρωπολόγος Tylor (Die Anfänge der Kultur. Leipzig 1873. I σ. 377 κέ.). Ἀρκεὶ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ αὐτοὶ σκώπτονται ὡς κερκοφόροι. Τὰς παραδόσεις ταύτας τινὲς τῶν ἐρευνητῶν ἀπέδωκαν εἰς τὴν συνήθειαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν μερικαὶ φυλαὶ νὰ κρεμοῦν ἀπὸ τῆς ζώνης δερμάτινα παραρτήματα ἐν εἴδει οὐρᾶς, ἀλλ' ὁ Tylor δὲν θεωρεῖ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ὀρθήν, παρατηρεῖ δ' ὅτι αἱ οὐραὶ ἀποδίδονται ἐν γένει ὑπὸ ἀνωτέρων λαῶν εἰς κατωτέρους, οἱ ὁποῖοι μάλιστα συχνὰ χαρακτηρίζονται καὶ ὡς συγγενεῖς πρὸς τοὺς πιθήκους ἢ πιθηκάνθρωποι. Ἀλλὰ πρὸς τὰς παραδόσεις ταύτας δὲν θὰ ἔπρεπε, μοῦ φαίνεται, νὰ σχετισθῶν αἱ ἑλληνικαί, εἰς τὰς ὁποίας ἡ οὐρὰ παρουσιάζεται ὡς προτέρημα, ὡς δεῖγμα ἐξαιρετικῆς ἀνδρείας, ἐνῶ αἱ οὐραὶ τῶν Ἀγγλῶν καὶ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν διαφόρων κατὰ φύσιν λαῶν ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν περιφρόνησιν λαῶν ἀνωτέρων πρὸς κατωτέρους, τῶν θεωρούντων ἑαυτοὺς ὀρθοδόξους πρὸς τοὺς αἱρετικούς καὶ ἀλλοπίστους κτ. Ὡστε λοιπὸν ἀνάγκη ἀλλαγῆ νὰ ζητηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς περιέργου

οὐρᾶς τῶν ἀντρειωμένων καὶ μάλιστα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῆς ὁποίας διεδόθη καὶ εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς νοτίου Ἀλβανίας, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ προχωρήσῃ καὶ μέχρι τῆς βορείου.

*
* *

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἡ οὐρὰ εἶναι χαρακτηριστικὸν διαφόρων δαιμόνων, ὡς π.χ. τῶν Σατύρων κτ., ὅχι ὅμως καὶ ἀνθρώπων καὶ διηγήσεων. Τούτων χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι τὸ λάσιον, τὸ δασύτριχον, καὶ μάλιστα τῶν πυγῶν, ὅθεν καὶ μελάμπυγοι ἐλέγοντο, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ γυναικῶδεις καὶ δειλοὶ ὡς λευκόπυγοι ἐσκώπτοντο. Ὁ Ἀριστοφάνης, ὅστις διακωμῶδει τοὺς πάντας, τοὺς στρατηγούς Μυρωνίδην καὶ Φορμίωνα μελαμπύγους ἀποκαλεῖ (Λυσιστρ. 801. Καὶ Μυρωνίδης γὰρ ἦν τραχὺς ἐντεῦθεν μελάμπυγός τε τοῖς ἐχθροῖς ἅπασιν, ὡς δε καὶ Φορμίων). Ἀλλὰ πολὺ παλαιότερον τοῦ Ἀριστοφάνους, οἱ μῦθοι ἔφερον τὸν Ἡρακλέα ὡς μελάμπυγον εἰς τὸ γνωστὸν μὲ τοὺς Κέρκωπας ἐπεισὸδιόν του, τὸ ὁποῖον διεξοδικώτερον διηγεῖται ὡς ἐξῆς ὁ Τζέτζης (Χιλιάδ. Ε στ. 73 κ.ε.).

- Οἱτοὶ δὲ παλαιότεροι ὄν μέμνηται ὁ Νέστωρ.
 Ἀῖοι δ' ἦσαν ἀμφοτέρω Πάστολος καὶ Ἀκλήμων.
 Καὶ τοῖς ὁρθῶς ἐθέλουσι συγγράφειν ἱστορίας,
 οὐδὲ καλοῦνται οὐδαμῶς οἱτοὶ Μολιωνίδαι.
 Οἱτοὶ παῖδες τυγχάνοντες χήρας τῆς Μειμωνίδος,
 τὸ ληστικὸν ἐμπόρευμα καὶ τὸ τῶν φόνων κέρδος
 δεικνύοντες ἐκόμισαζον λέγοντες ἀριστείας,
 καὶ κατεγέλων τῆς μητρὸς εἰπούσης πρὸς ἐκείνους.
 * Οἱπὼ ἐνιστηγῆκατε ἀνδρὶ τῶν μελαμπύγων*.
 Οἱτοὶ ποτε καθεύδοντι τῷ Ἡρακλεῖ ἐκ κόπου
 ἐλθόντες λάθρα τὴν αὐτοῦ πήραν ἐξαηροεύνω.
 * Ὅς ἄμφω τοῦτους κατασχὼν καὶ τῶν ποδῶν δεαμίψας,
 ἀπὸ τοῦ ὄμου τε αὐτοῦ κρεμάσας ἀμφοτέρους,
 τὸν μὲν μερῶν τῶν ἐμπροσθεν, τὸν δὲ ἐκ τῶν ὀπισθίων,
 εἶχετο οὕτω τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ πορείας.
 Οἱτοὶ δὲ ἀντιπρόσωποι κρεμάμενοι ἀλλήλοις,
 ἄνευ ἀναξυρίδος δὲ ὄντος τοῦ Ἡρακλέους,
 ἰδόντες τούτου τὰς πυγὰς καὶ τὴν αἰδῶ σὴν ταύταις
 δασείας καὶ μελάντριχας καὶ τῆς μητρὸς μνησθέντες,
 πρὸς γέλων ἐκινήθησαν, γέλων πολὺν καὶ μέγαν.
 * Ὅπερ μαθὼν ὁ Ἡρακλῆς ἀφῆκεν ἐλευθέρους.

Ἐντεῦθεν καὶ ἡ κοινὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους παροιμία: *μή τευ μελαμπύγου τύχης*, τῆς ὁποίας ἔκαμε χρῆσιν ἤδη ὁ Ἀρχιλόγος. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν ἀρχαικοῦ ἀναγλύφου παριστᾷ ἀκριβῶς τὸν Ἡρακλέα φέροντα τοὺς Κέρκωπας.

Ἡ δοξασία αὕτη τῶν ἀρχαίων περὶ τῶν λασίων καὶ ἰδιαίτερος περὶ τῶν μελαμπύγων ὡς ἰσχυρῶν δὲν εἶναι

Ὁ Ἡρακλῆς φέρων τοὺς Κέρκωπας.

ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας. Ἐξ Ἀρκαδίας ἔχομεν τὴν πληροφορίαν ὅτι οἱ μελάμπυγοι, οἱ τριχωτοὶ τὰς πυγὰς θεωροῦνται ὡς ἰσχυροὶ καὶ ἀνδρεῖοι. Διὰ τῆς δοξασίας δὲ αὐτῆς ἠρμήνευσαν εἰς τὸν Buchon οἱ Κεφαλλῆνες τὴν οὐρὰν, ἰσχυρισθέντες ὅτι ὁ λαὸς τὰς ὀλίγας περὶ τὸ ἱερὸν ὄστουν τρίγας, μὲ τὰς ὁποίας πολλακίς γεννῶνται μερικά νεογνά, θεωρεῖ ὡς οὐρὰν. Ἐν τούτοις δὲν μοῦ φαί-

νεται τόσον εύκολον αἱ τρίχες νὰ μεταπλασθοῦν εἰς τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν εἰς οὐράν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐνίοτε γεννῶνται καὶ παιδία μὲ οὐράν. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο εἶναι σπανιώτατον, δὲν βλέπω πῶς ἡ οὐρὰ ἠδύνατο νὰ συνδεθῆ μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀντρειωμένων. Νομίζω λοιπὸν ὅτι πρέπει νὰ ζητηθῆ ἄλλη ἐρμηνεία, ἡ ὁποία νὰ μὴ ἀφίσταται τῆς ὑποστάσεως τῶν ἀντρειωμένων. Ἐὰν π.χ. εὐρίσκομεν κάποιαν οὐράν εἰς τοὺς ἀντρειωμένους, εἰς ἔνδυμα ἢ στόλισμα ἢ ὡς σύμβολον, θὰ εἶχομεν κάποιαν ἀφορμὴν νὰ σκεφθῶμεν μήπως οἱ περὶ οὐρᾶς μῦθοι εἶναι ἀπλούστατα δικαιολογητικοὶ ἢ ἐτυμολογικοὶ λησμονηθέντος πράγματος. Καὶ πράγματι, μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑποπτεύσωμεν τοιοῦτον σύμβολον, μολονότι αἱ εἰδήσεις τὰς ὁποίας πρὸς τὸ παρὸν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου, εἶναι πολὺ πενιχραὶ καὶ ἀβέβαιοι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰ κατωτέρω ὡς ὑπόνοιαν μᾶλλον παρὰ ὡς ὑπόθεσιν ἐρμηνευτικὴν τὰ προβάλλω.

*
* *

Ἀντρειωμένοι, ὅπως ἐδείχθη ἀνωτέρω, ἦσαν οἱ ἀρχοντικοὶ πολεμισταὶ τοῦ Βυζαντίου, οἱ δυνατοὶ στρατιῶται τῶν ἄκρων καὶ τῶν θεμάτων. Οὗτοι κατὰ μίαν εἰδήσιν τοῦ Κωδικοῦ εἰς παλαιότεραν αὐτοῦ ἐποχὴν, πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, διεκρίνοντο εἰς *μονοκαβάλλους*, *δικαβάλλους*, *τρικαβάλλους* καὶ *μεγαλοαλογίτας*, οἱ ὁποῖοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐλάμβανον τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συρτῶν ἵππων, τοὺς ὁποίους, ὅπως οἱ Τοῦρκοι πασάδες τὰ *γεντέκια*, ἔσυρον ὀπισθὲν των, ὡς δεῖγμα τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλοῦτου των, ἴσως δὲ καὶ τοῦ βαθμοῦ των. Ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κωδικοῦ (14^{ος} αἰῶνα) ἔσυρεν ὅπως ὁ Τοῦρκος Σουλτάνος ἔξ¹. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανον οἱ *μονοκάβαλλοι* κτλ. οὗτοι *ἀντρειωμένοι* ὡς δεῖγμα τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν νὰ ἐχρησιμοποιοῦν καὶ τὰς οὐρὰς τῶν ἵππων, ἀνηρημένας εἰς κον-

¹ Περὶ τούτων βλέπε τὸ βιβλίον μου. Ὁ Λιγενῆς Ἀκρίτας σ. 92 κέ.

τούς, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ Τούρκοι πασάδες τὰς γνωστὰς ἱππουρίδας. Δυστυχῶς τοῦτο δὲ μαρτυρεῖται σαφῶς ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν. Διὰ τὰ καταστῆ δὲ ὅπως δήποτε πιθανὸν εἶναι ἀπαραίτητον δύο τοῦλάχιστον πράγματα τὰ δειχθῶσι. Πρῶτον ὅτι σημαῖαι ὅπως δήποτε ἐχρησίμευον ὡς ἀτομικὰ σύμβολα εὐγενῶν ἀρχόντων καὶ δεύτερον ὅτι ἡ ἱππουρίς δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Βυζαντίου, ὅποτε ἦτο ἰσχυρὰ εἰσέει ἡ ρωμαϊκὴ παράδοσις, δὲν εἶχε δὲ καὶ διαμορφωθῆ ἀκόμη ἡ ἐπαρχιακὴ ἀριστοκρατεία, ὅπως παρουσιάζεται μὲ τὴν διοργάνωσιν τῶν θεμάτων, δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἄρχοντες βυζαντινοὶ εἶχον ὡς σύμβολον τῶν ἀξιομάτων τῶν ἢ τῆς εὐγενείας τῶν ἰδίας ἀτομικὰς σημαίας. Κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον. Τὰ στρατηγικὰ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὁμιλοῦν περὶ σημαίων ἀρχόντων, ἀλλ' αὐτὰ φαίνονται μᾶλλον τὰ εἶναι αὐτὰ αἱ στρατιωτικαί, αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὰ τάγματα, τὰ ὅποια οὗτοι ἐκυβέρνων. Ἀναφέρουσιν ὅμως καὶ φλάμουλα μικρά, τὰ ὅποια οἱ ἱππεῖς στρατιῶται εἶχον ἀνηρητημένα εἰς τὰ δόρατά των. Κατὰ δὲ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἔχομεν μαρτυρίαν τοῦ Κωδινού, ἐξ ἧς τὸ πρᾶγμα καθίσταται πιθανώτερον. Ὁ Κωδινὸς ἀναφέρει καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ φλάμουλα ἀρχόντων, τὰ ὅποια οὗτοι δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα τὰ ἀπλώσσουν πρὸ τοῦ ἀπλωθῶν τὰ βασιλικά (Βόνν. σ. 83) ἀλλὰ καὶ τὰ φλάμουλα ταῦτα θὰ ἠδύνατο τὰ ἰσχυρισθῆ κανεῖς ὅτι δὲν ἦσαν ἀτομικὰ τῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ τῶν ταγμάτων. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου φαίνεται τὸ πρᾶγμα καθαρώτερα εἶναι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Εἰς αὐτήν, ὅταν παρίσταται ὁ βασιλεὺς, λέγει σαφῶς ὁ Κωδινὸς (σ. 48) ὅτι ὄπισθεν τῶν διαφόρων βασιλικῶν φλαμούλων «*ἴστανται τὰ τῶν δεσποτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, οὐ μὴν καὶ κατὰ τάξιν. Τούτων δ' αὖ ὄπισθεν τὰ τῶν δημάρχων*». Ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης γίνεται πιθανὸν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦλάχιστον τοῦ Κωδινού (ΙΔ' αἰῶνα) τὰ φλάμουλα ἦσαν συνδεδεμένα πρὸς πρόσωπα ἔχοντά τι ἀξίωμα.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, τὴν χρῆσιν δηλ. τῆς ἱππουρίδος ὡς σημαίας, ἔχομεν ἐπίσης ἔνδειξιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Κωδινού. Οὗτος μεταξὺ τῶν αὐτοκρατορικῶν σημαίων ἀναφέρει καὶ τὸ διβέλλιον, τὸ ὁποῖον προηγεῖται μάλιστα τῶν ἄλλων φλαμούλων καὶ εἰς τὰς τελετὰς καὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν (σ. 39, 48). Κατὰ τὰς γινομένας ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἐορτὰς ἔφερε τοῦτο ἐπὶ τῶν ὤμων πλάγιον ὁ τζάγκας (τζαγκάρης) τοῦ βασιλέως (σ. 82), εἰς ὅλας δὲ τὰς ἄλλας περιστάσεις, εἴτε εἰς τὰς λεγομένας προκύνεις εἴτε εἰς τὸ φοσσᾶτον, δηλαδή τὴν ἐκστρατείαν, εἴτε ἀλλαχοῦ· τὸ διβέλλιον ἐφέρετο πάντοτε ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως ὑπὸ τοῦ σκουταρίου, μετὰ δὲ τοῦ διβέλλιου εὐρίσκοντο καὶ πάντες οἱ Βάραγγοι. Τί ἦτο τὸ διβέλλιον τοῦτο δὲν μᾶς ἐξηγεῖ ὁ Κωδινός, εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ τὸ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς χρήσεως τῆς λέξεως εἰς τὰ Τακτικά, ὅπου ἐπεξηγεῖται διὰ τῆς λέξεως *τουφίον*, ἡ ὁποία καὶ σήμερον εἶναι ἐν χρήσει ὑπὸ τὸν τύπον *τοῦφα* καὶ δηλοῖ τὸν θύσανον, τὴν *φοῦντιαν*. Καὶ τὸ διβέλλιον λοιπὸν τοιοῦτος τις θύσανος θὰ ἦτο, μεγαλύτερος πάντως ἀπὸ τὰ τουφία, ἀφοῦ ἐφέρετο ὡς φλάμουλον ἐπὶ κοντοῦ. Ὁ Reiske εἰς τὰς σημειώσεις του εἰς τὸν Πορφυρογέννητον θεωρεῖ τὸ διβέλλιον τοῦτο ὡς οὐρὰν ἱππου, τὴν ὁποίαν παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ὡς πολεμικὸν σημεῖον παρὰ τῶν Βουλγάρων μετὰ τὸν I' αἰῶνα, διότι πράγματι πρωτύτερα δὲν ἀναφέρεται. Ὅτι δὲ οἱ Βούλγαροι εἶχον ὡς πολεμικὴν σημαίαν τὴν οὐρὰν τοῦ ἱππου εἶναι γνωστὸν ἐκ ρητῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀναστασίου (παρὰ *Ducange*, *Famil. Byz.* σελ. 311, 12), ὅστις ἀναφέρει ὅτι ὁ πάπας Νικόλαος ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Βουλγάρους ὅπως ἀντὶ τῆς οὐρᾶς τοῦ ἱππου, τὴν ὁποίαν ἔφερον ὡς σημαίαν, φέρωσιν εἰς τὸ ἕξῃς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Εἶχον δὲ φέρει τὴν οὐρὰν οἱ Βούλγαροι μεθ' ἑαυτῶν ὡς σημαίαν ἀπὸ παλαιᾶν τῶν πατρίδα, τὰς στέππας τῆς Σκυθίας, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ σύμβολον ἱπποχαρῶν τουρκικῶν φυλῶν. Εἰς τὰ ἔθνικα ἔπη τῶν Κιργισίων οὐραὶ ἱππων ὡς σημαίαι ἀποδίδονται εἰς τοὺς Καλμούκους, οἱ δὲ Τοῦρκοι, οἱ ἐπιδραμόντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, πιθανῶς ἐκ τῆς πατρίδος τῶν ἔφεραν μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰς οὐρὰς.

Τὴν οὐρὰν τῶν Βουλγάρων θὰ παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ πιθανῶς μετὰ τὴν ὑποταγὴν καὶ τὴν προσάρτησιν τῆς Βουλγαρίας εἰς τὸ Βυζάντιον ὑπὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἐκτὸς ἂν παρέλαβον ταύτην ὑστερώτερον παρὰ τῶν Σελτσούκων τῆς Μ. Ἀσίας. Παρὰ δὲ τῶν Βυζαντινῶν παρέλαβον αὐτὴν καὶ οἱ Ἄγγλοι¹.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐνδείξεις δύναται νὰ προστεθῇ καὶ μία ἀκόμη, προερχομένη ἀπὸ τὸ λεγόμενον ὄνειροκριτικὸν τοῦ Ἄχμέτ. Τὸ ὄνειροκριτικὸν τοῦτο, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ὄνειροκριτικά, ἀποικελοῦν πηγὰς σπουδαίας διὰ τὸν βίον καὶ τὰς δοξασίας τῶν χρόνων των, ὄχι μόνον μὲ ὅσα ρητῶς ἀναφέρουν, ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς ὄνειροκριτικούς συμβολισμούς των, οἱ ὅποιοι λαμβάνονται πάντοτε ἀπὸ σύγχρονα πράγματα καὶ ιδέας, συμμεταβάλλονται δέ, ὅπως θὰ δεῖξωμεν ἀλλαγοῦ, καὶ συνεξελίσσονται μαζί μ' αὐτά. Εἰς τὸ ὄνειροκριτικὸν λοιπὸν τοῦτο ἡ οὐρὰ ἢ τὸ οὐραϊοῦ εἶναι σύμβολον ἐξουσίας καὶ ἀξιώματος. «*Εάν, λέγει, ἴδῃ τις ὅτι ἐποχεῖται τοιοῦτῳ ἵππῳ μέγα καὶ δασὺν καὶ μακρὸν τὸ οὐραϊοῦ ἔχοντι, εὐρήσει ἀκολούθους τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἀναλόγως τοῦ πλήθους καὶ τοῦ μήκους τοῦ οὐραίου. Εἰ δὲ εἶχε δύο οὐραία ἢ πλέον, πλείων γενήσεται τῶν ἀκολουθούντων αὐτῷ ἢ πληθὺς. Εἰ δὲ ἴδῃ ὅτι ὁ αὐτὸς ἵππος ἦν κούντουρος ἢ σπανόουρος, εὐρήσει μέριμναν καὶ ὑστέρημα τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς λείψεως τῶν τριχῶν· εἰ δὲ ἴδῃ, ὅτι ἐποχοῦμενος τῷ δασυτριχῷ καὶ μακροούρῳ συνέβη κοπῆναι τὴν οὐρὰν, εἰ μὲν ἐστὶν ὁ ἰδὼν αὐτεξούσιος καὶ ἄρχη λαοῦ, ταῦτα ἀποβαλεῖ συντόμως».*

Τὸ ὄνειροκριτικὸν χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως του ὡς προελεύσεως ἀνατολικῆς, ἀλλ' εἶναι τόσον πολλὰ τὰ βυζαντινὰ πράγματα ἐν αὐτῷ, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῇ πολὺν περισσότερον βυζαντινὸν παρὰ ἀνατολικὸν καὶ ἐπομένως καὶ ἡ οὐρὰ ὡς σύμβολον βυζαντινόν.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω δὲν λείπουν ἐνδείξεις ὅτι καὶ οἱ ἄρχον-

¹ Βλέπε τὰς σημειώσεις τοῦ *Doussae* εἰς τὸν *Ἀκροπολίτην* Bonv. σελίς 330.

τες, οἱ ἀντρειωμένοι, εἶχον ἰδίας σημαίας, καὶ ὅτι ἡ οὐρά τοῦ ἵππου, ὡς σημαία, δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐὰν δὲ περαιτέρω ἔρευνα ἤθελε βεβαιώσει τὸ πρᾶγμα, δὲν εἶναι ἀπίθανον ἢ οὐρά τῶν ἀντρειωμένων, νὰ ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς τὴν σημαίαν, δι' ἧς ἐδηλοῦτο τὸ ἀξίωμα των. Ὅταν δὲ κατόπιν οἱ ἀντρειωμένοι ἐξηφανίσθησαν καὶ ἐλησμονήθησαν καὶ τὰ σύμβολά των, ἡ οὐρά, τὸ διακριτικὸν των γνώρισμα, παρεξηγηθὲν κατήντησεν εἰς τὴν σημερινὴν οὐρὰν τῶν παραδόσεων καὶ ἐγεννήθησαν οὕτως οἱ περὶ αὐτῆς μῦθοι.

ΣΤΙΛΠΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

